

СЕРГЕЙ ЗАЛИГИН ГОДИНАТА НА СОЛЖЕНИЦИН

Превод от руски: Росица Григорова, 1990

chitanka.info

1990 година ще влезе в историята на съветската литература и като година на Солженицин: много списания ще публикуват негови произведения, много издателства ще отпечатат негови книги.

Едва ли друга литература е видяла или ще види някога такова съсредоточаване върху един автор — това е безпрецедентен случай.

И макар да съм сигурен, че този случай е предизвикал, а след време ще предизвика още повече недоумение, не виждам смисъл да обяснявам как и защо е възникнал. Не е могло да бъде другояче — това е всичко.

И все пак редакцията не може да върши едно голямо обществено дело безмълвно.^[1]

Не можем да не изпреварим публикацията на произведения на Солженицин поне с няколко съображения.

Сега ми се струва, че 1917 година е била гранична за света, в който на Русия е трябвало да принадлежи особена роля: очаквало се е всеки момент тя да стане страна-победителка, защото е имала достатъчно развита промишленост, а селското стопанство придобивало тия форми, които се опитваме да внедряваме днес, през 1990 година, като най-напредничави и спасителни. Имала забележителна наука, изкуството ѝ изживявало своя сребърен век, сребърен по собствена оценка, а в световен план може би и златен. Имала и огромни проблеми, които започнала да решава по свой собствен начин — отрекла се по принцип от съществуващия свят и решила да построи друг, а праха на този да отърси от нозете си.

Оттогава са изминали повече от седемдесет години, но две мнения няма: нито една държава, нито един народ не е повторил трагизма, през който е преминала Русия, преминала може би дори в интерес на целия останал свят — ако все пак някой е трябвало да го премине. Защото не може да има опит без алтернатива, опитът на Русия всъщност е алтернатива за целия свят.

Но така или иначе колкото по-изключителни са историческите събития, в толкова по-изключителни личности се персонифицират те, и в руската история винаги са се явявали такива като Сергей Радонежки, протопоп Авакум и цар Петър, имало ги е и преди тях, и след тях — също. И в изкуството ги е имало: Пушкин, Толстой, Достоевски, Шаляпин, Чехов — всички те са изключителни фигури,

изхождащи от изключителността на народното битие. И единствено в политическата наука ни липсваха политици-стратегии, способни трезво да оценяват последствията от своите деяния, помъдрели от опита на предишните поколения, не само отечествени, но и европейски. Откриватели-Колумбовци обаче сме имали винаги — имали сме и Ломоносов, и Менделеев, и Вернадски, имали сме забележителни научни школи. Впрочем и културата на Азия ни беше страшно необходима дори само поради факта, че твърде безусловно се причислявахме към Европа.

Въпреки това все още ни е чудно, че за много народи по Земята не само не съществува, но и никога не е съществувал въпросът „Кои сме ние?“, и че един народ може да съществува и без този въпрос, да съществува благополучно, възприемайки себе си като даденост на един също така даден от природата свят.

И все пак едва ли не всеки от нас биваше изправен пред избор: какъв съм? Комунист — социалист, националист — интернационалист, партиен — безпартиен, ляв — десен, ленинец — троцкист, демократ — сталинист. Господи, нима е възможно да изброим всички мислими (и немислими също така) варианти на самите себе си?! Каква трябва да бъде литературата при тия условия? Руската — за Русия?

... И ето пак „трябва да бъде“ — в интересите на обществото, на страната, на цялото човечество най-сетне — думи, приложими единствено към руската литература, другите литератури не питат за това нито историята си, нито своето настояще. Свободата на изкуството в Европа или в Америка се състои преди всичко в това, че там този въпрос просто не възниква. Изкуството чувства необходимостта да улавя днешния вкус и нуждите на обществото преди всичко като своя собствена необходимост, като начин за оцеляването си.

И на Запад това е така далеч не защото колкото по-напред отива изкуството, толкова по-лекомислено става то — а защото нито историята, нито съвременността му диктуват какво трябва да бъде, как да се развива. Развивай се както си щещ, пък ние — обществото — ще преценим интересно ли си за нас или не. Но тяхното общество не прехвърля върху изкуството собствените си проблеми, беди и трудни решения, защото за такива цели си има други институции и други методи.

Тези общества не са преминали през събитията, през които сме преминали ние, отминала ги е горчивата чаша, затова те нямат за задача „да преосмислят миналото си“, дори и да имат, тя не ги тревожи кой знае колко, а що се отнася до бъдещето, до утрешния ден — то може да бъде повече или по-малко благополучно и те са загрижени за това, но съвсем не са поставени в положението всеки божи ден да чакат някакви катаклизми или пък съвсем неочаквани решения на Политбюро. Те не си задават въпроса: какво ли ще бъде утре?

Явно такава една стабилност всъщност е цивилизацията, но ние едва ли ще можем да я постигнем в близкото бъдеще. Все още я търсим. Сега търсим всичко, какво ли не: сапун, нравственост, политически идеи, салам, решение на националния въпрос, железопътни билети, ученически тетрадки, а когато се търси всичко, търсенето следва не толкова законите на логиката, колкото става наслуки — по интуиция или по предчувствие, по това какво и как „каза Горбачов“, „каза Елцин“, „каза Иванов-Петров“.

И все пак кризата на реалистичната логика е възникнала не днес, а все в същата 1917 година.

Всъщност оттам води началото си и днешният ни въпрос: каква „трябва да бъде“ литературата? — а още преди това е възникнал и другият: кои сме ние? И Достоевски си е блъскал главата над това, кои сме ние, по свой начин и Толстой, и Чехов, и Платонов, и Маяковски; и Съюзът на съветските писатели разясняваше на всеки гражданин какъв е: дали е герой на социалистическия труд, или е вредител, човек идеен или безидеен, съзнателен или не много.

А въпросът впрочем не може да се разглежда сам за себе си, изолирано от другия въпрос, формулиран веднъж много ясно, отчетливо и кратко от един наш чудно ако не и фантастично надарен човек.

Имам предвид Шукшин и въпроса, който той постави така естествено в навечерието на смъртта си:

„Какво става с нас?“

А с нас става точно това, което ни съответствува — на нашия строй и на характера на историята ни, на нашата неорганизираност и на недоверието ни към самите себе си, към нашето общество, към нашата наука, изкуство; тогава и руските писатели и учени изведнъж

се оказват зад граница, получават там признание или поне нормални условия за живот.

Само като си помисли човек — милиони руски интелегенти са напуснали родината си след Октомври, този процес не секва и до днес. Това са само загубите на живи, а колко са мъртвите?

Ако подобно нещо се случеше примерно във Франция — какво ли би останало от нея? И какви ли щяха да бъдат днес французите? Невъзможно е човек да си представи! Но ето че и ние не сме в състояние да си представим самите себе си.

А Солженицин повече от който и да е руски писател отговаря на въпроса кои сме ние, сегашните, чрез въпрос: „каво става с нас?“

Понякога логиката е такава: най-добър отговор на даден въпрос може да бъде друг въпрос.

Общо взето няма гениални отговори, има само гениални въпроси.

Сега особено ни изненадва фактът, че против публикуването на Солженицин в родината му се обявяват и някои писатели. Как да си обясним това? Не бихме искали да мислим така и все пак не е ли причината в това, че тия публикации ще зачеркнат значението на редица други белетристични произведения, пиеси, статии, изследвания?

Понякога са ми казвали: пък нашите леви демократи протестират! А ние сме свикнали да се съобразяваме с общественото мнение!

Никой не обясняваше кои са тия леви демократи, а аз далеч не съм склонен да пресмятам нито левите, нито десните. Това е напълно безпредметно. Но ето че и пощата на „Новый мир“ не мина без протести — леви ли, десни ли: защо печатате Солженицин?

В същото време Солженицин не може да не бъде печатан. Да не го печатаме — това означава освен всичко друго да не уважаваме себе си, да вдигнем ръце: „Помощ! Страх ни е!“ Моята лична привързаност към него, еднозначното мнение на редколегията, хилядите читателски писма само потвърждават довода: не може да не го печатаме! Както не можем да не се замислим над написаното.

Аз мислих... И освен до очевидните стигнах до едно, макар и не очевидно, но заключение. Дойде ми наум, че отминавайки Пушкин,

като почнем може би от Радишчев и по-нататък от Достоевски към Решетников, към Успенски, Платонов, Гросман, отчасти и към Булгаков, към прозата на Абрамов, Белов, Астафиев, Распутин и другите „селски“ писатели, руската литература изразява живота в страдание.

Не, това не са страданията на младия Вертер, нито пък страдалческите герои на Юго, не са дори западните белетристи от периода след Втората световна война, които писаха за Освиенцим и за Сталинградския фронт.

За тях страданието може да е продължителен, но все пак епизод, имало го е, ала ще отmine, преминал е — за тях не е могло да бъде иначе, не е и било.

Докато за руските писатели-страдалци мъките са неизбежни, те дори не са фон, а самото съществуване и същност през дореволуционното битие, или пък по-нататък — гражданската война, колективизацията, годините на култа и застоя — всичко това вече не са събития от живота, а самият живот. Вярно е, че имаме опити, и то не съвсем безуспешни, да бъдат разкрасявани гулаговските страдания: нали бяха създадени „Веселите момчета“, „Волга-Волга“, „Екатерина Воронина“, „Щастие“, „Кавалерът на Златната Звезда“, имаше паради, награждаване на челниците — не искам да кажа, че всичко това е било неискрено и продажно, но, първо — далеч не всички художници се увеселяваха така, а само най-челните, и, второ — мракът на 1937-ма и другите години не само не се разсейваше, а за мнозина се съгъстяваше още повече.

И затова в руската литература непременно трябваше да се появи писател, който да надделее собствената си страдалческа съдба и да се реши да разкаже за страданието, при това вече не от собствено име, а от името на народа, без да пренебрегва законите на сюжета, лиризма, художествената проникновеност, художествения образ, самата художествена литература! И ето какво е, по гулаговски метод арестуване на човек, след това разпит, после изтезания, затвор или карцер, лагер, служебно куче, лагерна чорба, партенка, лъжица и затворническа риза, какво представлява и самият затворник, също такъв предмет, но все още жив, непровинил се в нищо освен в това че той — тя — са имали нещастieto да се родят, за да страдат заради нечий заблуди.

Трябваше да се яви писател, който да ни покаже колосален и невиджан досега държавен механизъм, гарантиращ страданието, енергията на механизма, неговата конструкция, историята на създаването му, търсенията и находките на конструкторите. Без такъв писател днес не можем да си представим нито нашата история, нито литературата ни, нито самите себе си. Невъзможно е!

А литературата като такава тук отново придобива значение далеч не за самата себе си, а на литература, в която писателят без всякакви посредници гледа страданието право в лицето, за да види какво представлява то, това лице, когато е човешка личност — и вчера, и днес, когато то е история на страната в продължение на десетилетия — едно, друго, трето и така нататък.

Та нали в руски, роден контекст популярният израз „да гледаш истината в очите“ е равнозначен с „да гледаш страданието в очите“.

Такава е нашата история.

Чрез страданията на отделния човек постигаме страданията на народа, а чрез страданията на народа — страданията на човечеството. Не всички народи страдат — и слава Богу! — но всички би трябвало да знаят какво представлява страданието, защото незнание от този род води към престъпност и в отношенията между народите.

Някои народи-щастливци са пример за всички останали, но пример само дотогава, докато щастливият разбира нещастния, когато проблемите за съществуването и оцеляването на единия не само не са чужди, но и са близки на всички останали.

Солженицин дори в този смисъл е международен писател именно поради факта, че винаги е национален, но никога не е националистичен и подражателен. Какъв ти национализъм тук, когато става въпрос за страдание?! А под сурдинка и за състрадание.

По-нататък.

Солженицин стана писателят, който си бе възложил и до голяма степен вече е изпълнил (не само в „Архипелагът ГУЛАГ“, но и с цялото си творчество) задачата да разкрие страданието, задача, без изпълнението на която руската литература не би останала това, което все още е.

И все пак, тъй като още сега в редакционната поща се срещат протести против публикуването на това произведение, значи има и друга логика и обществото трябва да знае за нейното съществуване.

Какви чудесни художествени образи е създал Солженицин в „Един ден на Иван Денисович“, в „Матрьонината къща“, в „Случай на гара Кречетовка“, пък и във „В първия кръг“, в „Раковият корпус“ — също, колкото по-нататък отиваме, вниманието на писателя привлича не толкова художествения образ, колкото онова, което става около него, заобикалящият образите свят — светът на държавата, светът на науката, светът на обществото, в което човек живее и съществува, светът от събития. Той изследва и човека, и средата, обитавана от него, та в този смисъл е и еколог.

Солженицин опознава личността чрез събитието, а не събитието чрез личността, както правят мнозина писатели, например Пастернак в „Доктор Живаго“.

Може би в това отношение творчеството му губи в смисъл на чиста белетристика, но нали „чиста белетристика“ се пише все по-малко и по-малко по света, а Солженицин все повече се превръща в историк и социолог. Немалко усилия са необходими, за да се прочетат двайсетте обеми тома с негови произведения, но нали продуктивен е само онзи труд, който може да накара и другите да се трудят. Който, щом като е така, се оказва най-икономичен и целесъобразен, а целесъобразността тук е налице: прочитайки само двадесетте тома на Солженицин, читателят ще избегне необходимостта да чете стотици книги на други автори. А понякога ми се струва, че днес четем разказаното от Достоевски като увод към Солженицин. Не ние, читателите, не и те самите така са разрешили тоя въпрос — така разрешава въпроса историята, нашата действителност от близките десетилетия, ония събития, които Достоевски дори не е могъл да си представи.

И още нещо: ходът и редът на мислите, пък и цялото творчество на нашия автор повече от каквото и да било друго отговаря на истинските и най-значителни потребности на нашето време, на нашия духовен живот. Защо днес не можем „да се слеем“ докрай и с най-любимите си герои от класически произведения, такива като Ана Каренина, братя Карамазови и дори с героите на Горки и Алексей Толстой?

Не, ние не се чувствуваме по-умни от тях, не се съмняваме в искреността на техните чувства, работата е там, че те не са преживели събитията, които преживяхме и преживяваме ние. Причината е в

събитийността, в това все пак, което става с нас. Става и е станало с нас, а с тях — не, не е станало и не е могло да стане и това внася известно „неразбиране“ между нас.

А всичко онова, което е станало със Солженицин и с неговите герои и с нас някога, или се е случило, или е могло да се случи.

Самият Солженицин започва като съвсем съзнателен комсомолец, макар че от родословното му дърво следва неговата принадлежност към бившето и бившите, към бившата интелигенция. Във всеки случай той е воювал, преминал е през всички перипетии на арестант, подследствено лице, зек, прекарал е страшна болест и живота на скитник по квартири и ъгълчета у добри хора, не го е отминала участта на изгнаник и проклятията не само на имащите, но и на нямащите власт, а световната известност въпреки всичко идва при него, съпроводена днес с признание в собствената му страна — коя фантазия, кое въображение може да се сравни с тази действителност? Досега в руската класическа литература като че ли най-невероятна е била биографията на Достоевски...

Иначе не е могло и да бъде — нищо не е останало зад пределите на този живот, никакви събития от историята на нашето отечество.

И ето че съм принуден да се повтарям, Солженицин е решил да даде отговор именно на въпроса „какво става с нас?“ почти от началото на столетието.

За да поеме върху себе си такава задача, човек трябва да притежава огромен талант, чувство за най-висша отговорност пред народа, изключителна трудоспособност и освен това трябва всичко, което става в отечеството, да става и в самия него, за да може народният опит и биография да се слоят с лично неговия опит и биография. И ако сред многомилionenния народ се намери все пак един такъв човек — това вече е достойнство за народа. „Червеното колело“ и „Архипелагът Гулаг“ са в значителна степен исторически произведения, но едновременно с това са и художествени и художествеността на същия „Архипелагът Гулаг“ все пак до голяма степен е личният опит.

Преди Солженицин не е имало нито такива историци, нито такива творци. И само нашето време и нашата действителност можеха да породят и творец, и историк, и социолог, и политолог. И го породиха.

Днес може неговите книги да се сторят някому скучни, голяма част от онова, което е написано в тях, вече знаем, чели сме, чували сме едно-друго от непосредствени участници в събитията, но аз съм сигурен, че ако човешкият род се съхрани, години и години след нас едва ли ще има по-сериозен източник за изследване събитията от нашето време и едва тогава ще бъдат оценени по достойнство тия книги и тоя техен стил, напълно и единствено съответстващ на поставената задача.

Тук отново трябва да отбележим, че руската литература винаги е била и остава според силите си учителска, учителска литература. Ние не сме имали своите Кант и Хегел, тях ни ги заменяха Пушкин, Достоевски, Толстой, Златовратски, Короленко; нашата литература е била средоточие не само на художествена мисъл, но и на философска, социална и може би именно затова и се превръщаше в учителска.

Учителство с учителство не си прилича и при нас то винаги се е разбирало по-различно, отколкото на Запад. И въпросът тук е не толкова в учителите, колкото в учениците: как те възприемат, как са склонни да възприемат истините, изричани от учителите.

Когато на Запад искат да открият мястото на един или друг писател в обществото, задават въпроса така: кой писател според вас е най-популярен през тази година?

В Русия същият този въпрос се поставя по друг начин: коя книга през тази година ви се струва най-интересна?

Въпросът в първата си формулировка като че ли изравнява писателя със спортиста — и за единия, и за другия е важно да заемат първото място.

При това зрителят на спортното състезание се възхищава и съпреживява, но съвсем не чувствава нужда да вземе непосредствено участие в състезанието, да излиза на посипаната със сгур писта, да се покачва на подиума и да вдига щанги. Резултатът от състезанието е обективен и еднакъв за всички.

А въпросът за „интересната книга“ предвижда именно такова участие, субективна оценка и наличието на опонент — също такъв читател, за когото обаче тази творба не е интересна, той се интересува от съвсем друга. „Ах, друга ли? Ще ти издера очите!“ — ето какви са нашите читателски взаимоотношения (и не само читателските).

Още повече че този въпрос е и провокационен, защото предвижда и оценка на читателя, на неговия собствен интелект, субективна оценка на писателя от читателя, а в светлината на това, за което току-що говорихме — оценката на учителя от неговия ученик. Когато говорим за Солженицин, ние изхождаме именно от това традиционно признаване на учителската роля на книгата. Ние я разбрахме и приехме още от времето, когато бе публикувана повестта „Един ден на Иван Денисович“.

Разбрахме я, но не докрай, не в цялото ѝ значение, което е не само практическо, но, ако може така да се каже, и теоретично.

Ние и досега не можем да се начудим: как е могъл социалистическият реализъм да се окаже толкова могъщ, и то не само в литературата, не само в изкуството, а дори в самия живот на няколко поколения? Защо тия поколения така лесно приемаха лъжата за истина, злото за добро, крепостничеството за свобода?

А всичко е било много просто: достатъчно е било човек да се излъже един път, един-единствен път, да повярва, че близките десетилетия ще доведат народа до вечно щастие и справедливост, и тогава вече като че ли изглежда някак неблагородно да забеляваш и лъжата, и жертвите, и духовното обедняване. Социалистическият реализъм искаше точно това: да се вижда не толкова действителността, колкото безупречното „учение“ за нея, не толкова действителността, колкото заложената в нея от това учение „тенденция“. И щом е така, то благородните социалистически реалисти упрекваха Солженицин не в нещо друго, а в предателство спрямо тази действителност.

Абстрактните художници също бяха като трън в очите на социалистическия реализъм само поради факта, че той искаше да вижда себе си като единствения „художествен метод“ на този свят, но те не бяха противниците, които можеха да опровергават социалистическия реализъм, това можеше да направи само реализмът като такъв — без прилагателни и без вторични „изми“, реализмът с огромна сила и безупречна истина.

„Един ден на Иван Денисович“ бе именно такова явление.

Но в крайна сметка реализмът рано или късно излиза в ролята на съдия над всеки „изъм“, дори породен от самия него. Едва ли тази роля обаче е била получавана някога от литературата с такъв труд и с такива

жертви и при появата в изкуството на толкова велика и непреклонна личност.

Чудно нещо: всяка една „тенденция“ най-достъпно и ожесточено се изповядва от нейните непосредствени интелектуални творци, и, второ — от хора, на които им липсва всякакъв интелект, а една среда и болшинството дълго време остават инертни, вслушват се, дълго време не издигат от средата си личността, която би била способна да събори и едните, и другите (които могат да бъдат по-силни от „едните“). Но рано или късно, а това непременно става, реализмът встъпва в правата си.

Няма да твърдим, че всичко се свежда само до една личност, още повече че тя винаги е една, но тъй като не можем да отричаме наличието на творци-„тенденции“, невъзможно е да си представим действителността и без велики реалисти.

Но нека се върнем към факта от литературната хронология — нали в паметта ни е останало време, означавано с думата „затопляне“, а символ на затопянето естествено си остана Иван Денисович. Това беше така.

А какво ни чака днес с публикуването на „Архипелагът Гулаг“, „В първия кръг“, „Раковият корпус“, „Март седемнадесета“ и другите произведения на Солженицин?

Читателите явно смятат, че дори на фона на колосалните събития, които стават с нас днес, тия публикации също ще бъдат събитие. И не толкова от информационен порядък — ние вече сме наситени с информация, — колкото все със същото си учителско значение: а няма ли тия книги да ни помогнат да се ориентираме в това, което става с нас, което става днес, в това все пак кои сме ние, днешните?

Във всеки случай списание „Новый мир“, което миналата година вече публикува „Архипелагът Гулаг“, през настоящата ще публикува „В първия кръг“, „Раковият корпус“, а може би и някои други произведения, изхожда именно от тази предпоставка: трябва да помогнат.

И работата не е в това, че всички публикации ще ни просветят, че преди да ги прочетем не сме разбирали какво става около нас, а след като ги прочетем веднага ще разберем всичко — това не е възможно; работата е там, че нямаме много голям избор на средства за разбиране

и за действия, за осъществяване на преустройството в битието ни, от което сме погълнати. Следователно ние не можем, нямаме право да пренебрегнем нито едно от тия средства.

Солженицин е значителен за нас със своя възглед за историята и с оная последователност, с оная логичност в изследването и в самото преживяване на „физиката“ на века, от които ние все още сме лишени, каквито не сме разработили за себе си при тия колосални проблеми и задачи. Сега за нас е важен самият факт на съществуване на тази последователност, за каквито и проблеми да се отнася тя. Та нали последователността е ясност и определеност, тоест, все същият „остър“ дефицит.

Колко често, чувствувайки собствената си правота и неправотата на противника, отстъпваме позициите си именно защото нашият опонент е последователен, а ние — не. Понякога имаш повече и информация, и фактически знания, а към отделните исторически факти подхождаш по-здраво и по-обективно, а в резултат — не и не: опонентът ти, който притежава последователност и твърдо знае какво иска и какво не, какво утвърждава и какво отрича, взема над тебе връх.

Защото днес се появиха толкова автори и книги, които разрушават не само едни политически догми и принципи — това е половин беда, това е тяхно качество, — но попълно разрушават и логиката, и последователността на мисленето ни като цяло!

Новото мислене трябва да притежава нови, свои собствени средства за самоутвърждаване. Не само тях, но тях — задължително. И тук отново ни е необходима учителската книга.

Логиката — кой знае защо, ние често я отъждествяваме с реализма — е необходима в произведението и тогава, когато в него няма или почти липсва реализъм. Например творчеството на Булгаков, Платонов, Кафка. По това всъщност художественото произведение се отличава от действителността, от всяка друга съзидателна дейност, с тази, така да се каже, теснота на изкуството, теснота и логическа съсредоточеност, които го извисяват над реалния и толкова разсредоточен живот. Единствено логиката на изкуството е способна да създава символ, а символът е най-пълното възплъщение на реалността.

Ако не други, то ние поне знаем какво значи алогично общество, чиято реалност не е подчинена на логиката, какво означава да бъдеш

гражданин на това общество. В него с още по-голяма сила звучи мисълта на Хегел, че прозата е подредена действителност. И как само подхожда това определение на прозата на Солженицин, как точно обуславя неговата философия!

Нашето съзнание е изкривено и толкова повече ние се нуждаем от курс по логика, и при това не някакъв отвлечен, а приложим към самите нас. Курсът по логика, който представляват произведенията на Солженицин, ни приканва да съпоставим този писател с късно, твърде късно появилата се на този свят руска философия на такива мислители като Соловьев, Булгаков, Бердяев, Франк и други от същото поколение.

В световната философия всички те са уникални фигури, толкова особени, колкото особена е била Русия по тяхно време с миналото си. Техен дял са били не всеобщите понятия, такива като Хегеловите тези и антитези, или Кантовото „нещо в себе си“ — по онова време те са били вече азбучни понятия — руските философи са искали да приложат философията към историята и нравствеността на своя народ, именно оттук извеждат те своята философия.

Като художник Солженицин върви по същия път. Той ни навежда на отечествено-глобални размисли, които сега така ни липсват, защото сме погълнати от проблемите на днешния ден, а за да четем Солженицин трябва да умеем да се откъснем от нашата ежедневна суета.

Солженицин е оня народен писател, какъвто може би никога досега не е имало и в толкова народната руска литература: та нали на него се наложи да възстановява в нашето мислене самото понятие „народ“, по онова време вече разклатено, преминало през такива невиджани изпитания и съмнения, че дори и отдавнашният наш въпрос „кои сме ние?“ като че ли губеше значението си. Трябваше да оцелеем, независимо от това кои сме, кой е той, кой съм аз. Но нали можехме да оцелеем единствено като народ. По друг начин — не.

Не, Солженицин не е народник, не е почвеник (славянофил) и дори не е „селски писател“. Той е оня народен интелегент и интелект, който е могъл да създаде образите на Иван и Матрьона и в същото време безупречно точни портрети на елитарните инженери, затворници в златна клетка, златна на фона на всеобщото бедствие.

Иван и Матрьона дори не са потомци на казаците на Толстой, те не са продължители нито на Хор, нито на Калинич, най-вероятно е да

водят началото си от подлиповците на Решетников; интелектуалците инженери от специалното конструкторско бюро — това са Пиеровци Безухови, натъпкани с технически знания, и осакатени от историята до неузнаваемост. Нейни арлекини, те са заети не с нещо друго, а с конструиране на апарати за подслушване, предназначени за залавянето на също такива интелигенти, също такива потомци на неотишли си още от живота пламенни революционери. Достатъчно е такъв един потомък да каже някоя „нецелесъобразна“ дума по телефона — и ето я „черната овца“.

Ето го него, той народ! ГУЛАГ с Иван, Матрьонината къща с хлеббарките, апартаментът на съветски дипломат, „златното“ конструкторско бюро...

Как да го опознаеш своя народ в тази фантастично трагична действителност?

Солженицин го опозна и го изясни. И още тогава заръча на нашето време: изяснявайте! Историк по призвание, той непрекъснато ни предупреждава: да не се заблудите в историята!

Още много и много ни предстои да помислим и да си спомним за явлението, наречено Солженицин.

Но във възприемането на изключителни явления от този род има нещо много по-значително от отделния факт, от една или друга оценка, от едни или други отношения между хората, отколкото едно или друго изследване или статия.

Това „нещо“ е самата природа и нейното чудно изобретение — личността на един забележителен художник-мислител, близкото познанство с когото, постигането на неговата личност, ни поразяват със съзнанието, че отсега нататък никой и никога не ще бъде в състояние да ни лиши от него, дори собствената ни памет.

Понякога чувам да казват: ще мине време и „С“ (Солженицин) ще застане до такива писатели като „В“, като „М“, като „Т“.

Аз съм убеден: Солженицин никога и в никакъв ред не ще застане, той не е зависим от никого, а този ред просто е нелеп.

Когато назоваваме едно след друго имената Толстой, Достоевски, Чехов — нима това е редица? Когато казваме: „земя“, „вода“, „атмосфера“ — нима това е редица?

Това са отделни сфери и взети заедно образуват света, образуват го именно защото не са взаимозаменяеми и са еднакво необходими.

Същото положение заемат и в нашето съзнание великите творци.

На мен като редактор често ми задават въпроса: не ни ли застрашава култ към Солженицин и самият той не се ли нагърбва с ролята на месия?

По принцип култът към един голям писател не е чак толкова лошо нещо. Защо да е бил лош култът към Толстой, към Достоевски? Дори скромният Чехов, и той е бил издиган в култ. Пък и мнозина наши съвременни писатели — да не би да не се стремят към своя култ? Друг е въпросът, че не им стига барутът, или твърде условно им стига за една-две години.

Що се касае до месианството, човек, преживял толкова, колкото е преживял Солженицин, поел такъв кръст и задачи, сигурно не може да му бъде чужд.

Но въпросът не е в неговите усещания и чувства, става въпрос за нашето възприемане на творчеството му. Завръщайки се в Русия след четвърт век, Солженицин ще срещне в нас други хора, съвсем не тия, с които се е прощавал някога, в „персоналния“ самолет, пътуващ по маршрута Москва — Кьолн.

И ако в ония времена той наистина е могъл да стане месия, а именно това обстоятелство е плашело властниците, сега положението е друго: при нашето объркване може би не би било зле да се сдобием с месия, но го няма и нямаме никакви изгледи да го намерим някъде — ще ни се наложи да разчитаме на собствения си ум.

Друг е въпросът, че за да разчитаме на него, трябва усилено да го храним.

Преди всичко с такива книги, каквито пише Солженицин.

* * *

Сега е друго, настанаха нови времена. А тогава, не от октомври 1917, но от август 1914, от първия ден на Първата световна война, светът се разцепи на два лагера, а след това народите излизаха от това разцепление кой както може, всеки сам за себе си: Русия и Унгария — чрез революции, Полша и Чехословакия — чрез автономия, Америка

— чрез обогатяване, Германия — през Ваймарската република и фашизма. Световното разцепление се потвърди и от сталинизма, и от хитлеризма, и от Втората световна война, и от студената война. Ние стояхме на ръба не само на ядрената конфронтация, но и катастрофа. Седемдесет и една години (1914 — 1985) човечеството бе по-скоро понятие, отколкото факт.

Но започна преустройството. И ако можем да говорим за неговите резултати, най-напред ще поставим разведряването във военен смисъл и, второ — нашето приобщаване към ония общочовешки духовни ценности, от които дълго време се заграждахме с желязна завеса. Сега това приобщаване изисква искреност, откритост. Завръщането на Солженицин при нас е именно такава искреност. И в нея също се съдържа изключителното му значение.

[1] Става дума за редакцията на сп. „Новый мир“. — Б.р. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.